

Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետը պաշտօնն տուած էր ինձ երեսօնակէմ երթալով տեսնել Սրբազան Պատրիարքը և Պատ. Միաբանութիւնը, Իր անունով առաջարկելու համար որպէսզի նախ՝ Կիրիկիոյ Կաթողիկոսութեան Սուրբոյ մէջ կազմակերպուով զօրօր զիրար ցնեւու համար երեսօնակէմի Ս. Աթոռը Կիրիկեան Աթոռին թողու 'Իսմասկուտի, Պէշուրթի և Անտիոքի իր եկեղեցիները, կալուածները և առաջնորդարանները. և երկրորդ՝ աւելցնէ Մայր Աթոռոյ տարեկան հոգեւոր տուրքը կամ նւագաստը, զոր երեսօնակէմ քանի մը տարիէ ի վեր ինքնարեւարար կը զճարէ Ս. Էջմիածնի, անոր տնտեսական վիճակին օգնելու համար:

Երբ երեսօնակէմ հասաւ, ամենամեծ հաճոյքով տեսաւ որ Միաբանական Ընդհանուր Ժողովոյ վերջին մէկ որոշումովը, որ պատիւ միայն կը բերէ երեսօնակէմի Ս. Պատրիարք Հօր և Ս. Աթոռոյ Պատ. Միաբանութեան վիճանքն ողջմտութեան, այդ երկու հարցերն ալ կարգադրուած էին արդէն Ամենայն Հայոց Ս. Հայրապետին փափաքին համեմատ, Ն. Ս. Օծութեան նա՝ մակը ստանալէս ալ առաջ:

Այս է բացարձակ և անպատրուակ իրականութիւնը:

ԹՈՐԳՈՒՄ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Տ Յունիս 1929, Գահիրէ

(Արեւի)

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԵՒ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Առատայամ էինք Սխմի մէջ (էջ 160) ամփոփումը տալ այն գաղափարութեան, զոր Բարգէն Սրբազան ըրաւ Պատրիարքի մէջ, Ապրիլ 10, ԴՇ. զիշեր:

Այդ զիշերուան ժողովին նախագահն էր Կիւսկիւրեայ Դպրոցներու Համաշխարհային Ընկերակցութեան Քարտադար, Վեր. Տքթ. Ռ. Մ. Հափքինս, որ ժողովը բացաւ ներկայացնելով Սրբազան գաղափարը, որմէ յետոյ Սրբազանը խօսեցաւ հետեւեալ կէտերու վրայ.

1.— Ինչ որ Ամերիկեան եկեղեցիներն ուր ժամանակներու մէջ մտածեցին և ծրարագրեցին Սուրբոյ ընթերցումը և ու-

սացումը զիրար ցնեւու և ժողովրդականացնելու համար, նշանակելով այլեւայլ հատուածներ ամենօրեայ ընթերցումի, այս գրութիւնը վաղուց հաստատուած է Հայոց. եկեղեցւոյ մէջ, տարուան ամէն մէկ օրուան համար, հաստատուն կերպով:

Ամբողջ Սուրբգիրքին մեծագոյն մասը այս գրութեամբ կանոնաւորապէս կը կարդայուի Հայոց. եկեղեցւոյ մէջ: Ասկէ դատեալ կատարանը առաւ իրիկուն լման կը կարդայուի Զատիկ յաջորդող յիսուն օրու (Յինանց) ընթացքին:

2.— Սուրբգիրքը մեծ յարգանքով կը կարդայուի Հայոց. եկեղեցւոյ մէջ, և Աւետարանը արարողական մասնաւոր հանգիստաւորութեամբ և վայելչութեամբ: Ասկիւ Առաւմտոյ խօսքին հանդէպ հայ ժողովուրդին երկիւղած և բարեպաշտ հոգւոյն արտայայտութիւնն է:

3.— Հայոց. եկեղեցւոյ մէջ կարգադրուած Սուրբգիրքի լեզուն հին հայերէնն է, զորքաւ ըսուածը: Դրաբարը անմատչելի դարձած է հայ ժողովուրդին, որ այժմ մեծ մասամբ հայախօս է. բայց թուրքերէն, քրդերէն, արաբերէն խօսող համայնքներուն իր մէջ: Արդ՝ Սուրբգիրքին ընթերցուածները եկեղեցւոյ մէջ հասկնալի ընելու համար ժողովուրդին, առանք շատ տեղեր կը թարգմանուին ժողովուրդի հասկըցած լեզուներու և կը բացատրուին: Ասկից դատ, զիս մինչև 19րդ դարուն սկիզբը Սուրբգիրքի վրայ դաս անելու գրութիւնը կար Հայոց. եկեղեցւոյ մէջ:

4.— Կրօնական գաղափարականութեան նպատակին և արդիւնքին տեսակէտէն նախելով Սուրբգիրքի ուսուցման վրայ, էական չէնք նկատել ժողովուրդին համար, զոր օրինակ, Սուրբոյ մատենադրական պատմութիւնը, և կամ առանց յորինուածքը և ուրիշ մանրամասնութիւններ. զոր օրինակ, Մատթէոսի Աւետարանը երբ գրուեցաւ, քանի՞ զլուս ունի, ամէն մէկ զլուս քանի՞ համարներէ կը բաղկանայ, ինչ է Համարադարը, և այլն: Այս բոլորը շատ երկրորդական տեղ կը զբաւեն ժողովուրդին կրօնական գաղափարականութեան մէջ, որ է հաւատքով ու արդիւնքով ցոյց տալ թէ ինքն քրիստոնէայ է: Այս սկզբունքով Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ժողովուրդը գաղափարական է իր բովանդակ հոգով, և

ասոր համար է որ այս ժողովուրդը Աւետարանի ու հաւատքի սիրուն արին թափած է սկիզբէն ի վեր: Զեղի օրինակ մը հազարաւորներու մէջէն. 1895-ին Անթէպի կոտորածին մէջ հայ մը, արհեստով պայտար, ընտանիքի տէր հայր մը, որ եկեղեցի ալ քանի մը անգամ հաղիւ կ'երթար տարուան ընթացքին, թիւրքախօս, բոլորովին անուշ, բայց խորապէս քրիստոնեայ, զարգացած հումատացեալ մարդու բարձր նկարագրով, որ փոխանակ հաւատաւորացութեամբ իր կեանքն ապահովելու, իր խոնարհութիւն մէջ, իր սալին դուխր նաւ հաւատակուցու, ափշութեան մատնելով իր զտհիմները. իսկ ապիւն, 1915-ին զօլէճ տեսած անձեր, նոյն իսկ հոգեւոր պաշտօնեաներ, ուրացան... թէ Է կեղծօրէն...

5. — Հայց. եկեղեցին դուրսէն զիտոգներ այնպէս կը կարծեն որ մեր եկեղեցին միայն արարողութիւններ կը կատարէ, և թէ պէտք եղած հոգի չի աանիր կրօնական դաստիարակութեան և հոգեւոր պաշտօնեաներու պատրաստութեան: Ասիկա սխալ է հիմնովին: Հայց. եկեղեցին աւանդապահ եկեղեցի մըն է: Իր արարողութիւններն ու ձեռներ կուգան վաղէվի ժամանակներէն, և ատենք մեծապէս կը նպաստեն ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութեան: Կրօնքը ինչնին խորհուրդ մըն է և ունի իր խորհրդատուութիւնները. ատենք պէտք է արտայայտուին խորհրդատուութեան: — Մեր եկեղեցին հոգեւոր պաշտօնեաներու պատրաստութեան մէջ ալ բրած է հնարաւորը: Առանց արտաքին նպաստներու, մեր եկեղեցին, պահած է իր զպրոցները, ուր կրօնական դաստիարակութիւնը կը բռնէր պատուոյ տեղը, հաստատած է զպրիւթները, բայց ամէն անգամ քաղաքական դժբախտ յեղաշրջումներ հարուածած են զինքն: Այս վերջին երեսնական մեծ պատերազմի ընթացքին մեր ժողովուրդը կորսնցուց ինչ որ ունէր, բայց չկորսնցուց իր հաւատքը, և մենք այսօր նոր ուժով և նոր ոգիով և անքակտելի հոգեւոր պաշտօնեաներու պատրաստութեան յերուսաղէմ, թէ Է նոյն շրջանակի մը մէջ, իսկ մեր ժողովուրդը այսօր իր տարազրութեան մէջ, հաւատարիմ է իր Մայրենի եկեղեցւոյն: Այս կողմէն շատ բան կրնան ստղծել Ամերիկեան նոր

եկեղեցիներ, որոնք անշուշտ շատ դիւրութեամբ չեն կրնար բմբուսել թէ ի՞նչ կը նշանակէ տյալագի և այլապէս միջավայրերու մէջ պահել Աւետարանը և Քրիստոնէութիւնը, արեան գնով: — Հերիք է որ Հայց. եկեղեցւոյ ժողովուրդը հանգիստ թողուի նոյն իսկ իր գաղթավայրերուն մէջ, ան կրնայ գտնել ինքզինք:

Եւ որովհետեւ այժմ կ'իր. Գպրոցներու Ընկերութիւնը ինքնաբերաբար կուգայ մեզի և կ'երկարէ մեզի զործակցութեան մախր ձեռք մը, մենք սիրով կը սեղմենք զայն:

Տքթ. Հափքինս, մեծապէս զգածուած Հայց. եկեղեցւոյ և հայ ժողովուրդի մասին տրուած այս լուսարարութիւններէն, իր հիացումը յայտնեց, և շնորհակալ եղաւ Սրբազան դատախօսին՝ յայտարարելով թէ իրենք բոլորովին նոր լոյսեր տաին Հայց. եկեղեցւոյ մասին: Ամերիկացիներ նօթագրեցին Սրբազանին դատախօսութիւնը:

Բարգէն Սրբազան, հետեւեալ օր, Ամերիկայի պատուիրակներու ժողովին խորհրդակցութեան ներկայ գտնուեցաւ Հալէպի Առաջնորդ Գեր. Արտաւաւագ Ծ. Վրդ. և Զահէլի Հոգեւոր Հովիւ Արժ. Տ. Դիոնիս Գահանայի հետ, և հետեւեալ ուղերձը տուաւ, որ Տքթ. Հափքինսի առաջարկութեան վրայ, միաձայն քուէով անցաւ ժողովին ատենադրութեան մէջ: Այս ուղերձը պատրաստուած էր Պատւելի համաժողովին զրկուելու համար, բայց երբ այնպէս կարգադրուեցաւ որ Բարգէն Սրբազան անձամբ ներկայ գտնուի այդ ժողովին, Ապրիլ 9 Դշ. զիշեր բերանացի խօսեցաւ այս ուղերձի ոգիով, իսկ Ապրիլ 11, Դշ. առտուն Ամերիկացիներու ժողովին ներկայացուց զայն անձամբ:

Նոյնպէս Հալէպի Առաջնորդ Գեր. Արտաւագ Վարդ. Ամերիկացիներու ժողովին մէջ ըրաւ ուղերձ մը, որուն ամփոփումն ալ կը գտնուի ստորեւ:

Բարգէն Սրբազանին Ուղերձը

Քրիստոնեական սիրով կ'ողջունեմ Ձեր համաժողովը, որ առաջին անգամ տեղի կ'ունենայ հին հիթանոսութեան այդ երբեմն փառաւոր և այժմ աւերակ քաղաքի մեհեանին ձօտիկ, յանուն Աստուածչնական երկիրներու Կիրակնօրեայ Գպրոցներուն:

Ողջոյն Զեղ ուրեմն, բարի եկաք:

Ես խորապէս գնահատած եմ միշտ և կը գնահատեմ ամերիկեան եկեղեցիներու կողմէն ընծաւում օգնութիւնները այս Մերձաւոր Արեւելքի հին եկեղեցիներուն, զիւրացնելու համար ատենց կրօնական դաստիարակութեան ուղիստանքը:

Արաբի եմ որ, Պրն. Էւսէն Զէնեան, որ արդէն իր ծննդավայրին Անթէպի մէջ, նուիրած էր իր Մայրենի եկեղեցւոյն փոքրիկներուն կրօնական դաստիարակութեան, հոն կողմակիւրդած կիրակնօրեայ Գարոցի միջոցաւ, Պոստոն Համալսարանի մէջ մասնաւորապէս պատրաստուելէ ետքը այդ ուղղութեամբ, հիմայ կու գայ Սիւրիա, World's Sunday School Association-ի Հիւս. Ամերիկայի մասնահիւղին ծախքով կազմակերպելու համար կիրակնօրեայ Գարոցներ Հայց. եկեղեցւոյ շուրջ:

Վստահ եմ որ Համալսարանային կիրակնօրեայ Գարոցներու Ընկերութեան կողմէն ինչպէս Հայց. եկեղեցւոյ, նոյնպէս արեւելեան ուրիշ եկեղեցիներու ընծայում զեհանձն օժանդակութիւնը, քրիստոնէական սիրոյ պէս մաքուր և անշահասնդիր օժանդակութիւն մըն է, զի՛րժ եկամուտ չինկու գաղտնի միտքերէն:

Ես այնպէս համոզուած եմ որ Յիսուս Քրիստոսի Աւետարանին լոյսը պէտք է լուսաւորէ իւրաքանչիւր ժողովուրդը իր եկեղեցւոյն և իր աւանդութեան համեմատ: «Մի՛ որ Աւետարանի հակառակ չէ, մեր կողմն է» սկզբունքը, ամէնէն ապահով միջոցն է եկեղեցիներու միջև քրիստոնէական եղբայրութեան և զործակցութեան ոգին մշակելու և զօրացնելու համար:

Քրիստոնէական եկեղեցիներ ու յաւանուանութիւններ այսօր պէտք ունին, ոչ թէ իրարու ժողովուրդը որոտալու, այլ սիրով զործակցելու իրարու, առաքելական զարու ոգիով ու միթառով, ընդդէմ Աւետարանի հանդէպ ծաւալող անտարբերութեան, ընդդէմ անհաւատութեան, ընդդէմ հին և նոր հեթանոսութիւններու, որոնց առջև կը գտնուի Քրիստոնէութիւնը ընդհանրապէս, և իւրաքանչիւր եկեղեցի աւանձինն իր շրջանակին և իր միջավայրին մէջ մասնաւորապէս:

Այնպէս կը հաւատամ որ Քրիստոնէութեան և քրիստոնէայ եկեղեցիներուն այս

զիճակը ծանօթ է կիրակնօրեայ Գարոցներու եկեղեցիներու վարիչներուն և անոնց զօրծիչներուն աշխարհի ամէն կողմը, և կը հաւատամ նաեւ որ Աստուծոյ խօսքին սիրով և մեր Փրկչին Յիսուս-Քրիստոսի Աւետարանին զիտութեամբն միայն կը խանդավառուին բոլոր անոնք որ ստանձնած են կիրակնօրեայ Գարոցներու գործիւնը առաւել Արեւելքի վարչական եկեղեցիներու մէջ ալ:

Ես այս ոգիով կ'ողջունեմ Զեղ առաջին համաժողովը Պաալպէքի մէջ և կը մաղթեմ աստուածային օրհնութիւն ձեր վրայ, որպէս զի յաջողիք իրապէս օգնել Սուրբական երկրի բնիկ ժողովուրդներու հոգեւոր լուսաւորութեան, ինչպէս նաեւ իւրեց ընտելարէն տեղահան և տարագիր եղած և այս երկրներ տալստանած Հայց. փոքրիկներուն կրօնական դաստիարակութեան, իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն ոգւոյն և աւանդութիւններուն համաձայն:

Արսւապղ Վարդապետի Ողբեր

1. Վերջերս Ամերիկայի մէջ շատ կրկնուեցաւ հանրային կրթութեան մասին Ամերիկացւոց ունեցած հաւատքը: Ինչ որ կը խորհի այսօրուան Ամերիկան, նոյնը խորհի է Արեւելքի մէջ Հայ Ազգը, զարեւ առաջ, իր եկեղեցիներուն քովիկը հաստատելով Գարաւտներ և բոլոր վանքերուն մէջ ստրկեցնելով հայ լեզուն ու զարուութիւնը: Ծառայել իր եկեղեցիին, ևս առաւել ծառայել զարոցին, ահա այն պայծառ հաւատքը, որով լեցուած է նաեւ Հայ Ազգը: Դարերէ ի վեր Հայաստանի մէջ և գաղութներու մէջ, հայ կոչնակը, հայ զարոցի զանգակին հետ միասին հնչած է ներդաշնակօրէն:

2. Եթէ Հայը ճիշդ գարու սկիզբը այնքան ճոխ ոսկեղար մը ունեցած չըլլար, կարելի չէր որ օտար բաղմաթիւ լեզուազէտ, հնազէտ ու բանասէր ծանօթ գէմքեր հետաքրքրուած ըլլային մեր ազգին անցեալով: Ծշմարտութիւն մըն է որ հիւմա շատ աւելի թիւով օտար ականաւոր բանասէրներ կան հայ անցեալը ուսումնասիրող քան թէ հայ: Եթէ Հայը իր անցեալ քաղաքակրթութեամբ ճանչցուեցաւ օտարներէ, այդ եղաւ շնորհիւ իր անկախ և ինքնուրոյն եկեղեցիի դիրքով. եկեղե-

ցի մը որ միակ հաւատարիմ պահապանը եղաւ ցեղին բոլոր սրբութիւններուն, բռնութեան դէմ զինուորական զօրութեամբ և ճարտարապետութեամբ։ Այն օտարները որ լաւագոյն ճանչցան Հայ եկեղեցին, իր ներքին բոլոր պարունակութեամբը, անոնք միայն մեծ փափաքը ունեցան օգնել այս ազգին եկեղեցիին, անհարկն աղէտներու ընթացքին։ Near East Relief կրնամ ըսել որ, իր կազմութեամբ, Ամերիկեան լուրջ ազգին խղճմանը քարձաւ, և այդ մաքուր խղճմանը մէջ Հայ նահատակ եկեղեցւոյ պատմութիւնը և անոր վիճակը մեծ գեր ունեցաւ։ Ամերիկա օգնեց մեր ազգին, բայց զիտակցօրէն օգնեց, և ոչ թէ իր կողմնակից պարզ պարտականութիւն մը միայն։ Այդ Հայ եկեղեցւոյ 19 դարերու բոլոր դիւցազնութիւնները, մաքառումները, և մանաւանդ անոր սակզմագործ ոգին, մեծագոյն ներշնչարանը եղան Ամերիկեան տղան ազգին գէպի Հայ տառապանքը ունեցած հետաքրքրութեամբ։

3. Դիւանագիտութիւնը ամէն ազգի մէջ և ամէն ժամանակի մէջ, սեպհականութիւնը եղած է միշտ մէկ քանի առանձնաշնորհաւ մարդոց։ Բայց բարեսիրութիւնը հալածուած ազգերու համար ըլլալիք կարեկցութիւնը չի կրնար երբեք մենաշնորհը ըլլալ քիչ թիւով մարդոց։ Ան, որպէս հանրային խղճմանք, սեպհականութիւնն է բոլոր բարի և քրիստոնեայ պետերուն, ան սեպհականութիւնն է արեւելի արդար մարդոց, որոնց թիւը շատ է բարեբախտաբար։

Մէկ քանի առանձնաշնորհաւ դիւանագէտներ չուղեցին արդար ըլլալ Հայ եկեղեցւոյ ենթարկուած ահաւոր վիճակին, անգին ծառայութեանց արդիւնք հազարաւոր վանքերու, եկեղեցիներու և զբոսայտներու հիմնադրութիւն։ Այդ արդարութիւնը թիւեւ ուղիղ չի համեմատիր դիւանագիտութեան զործին, որ ընդհանրապէս հետո է զգացումէ։

Երբ կը հաւատանք որ տարիներէ ի վեր այս է եղած վերաբերումը դիւանագիտական աշխարհին գէպի Հայ նահատակ և ինքնաշարժ եկեղեցին, միւս կողմէ չենք գաղտնիք երբեք հաւատալի որ այդ միւսնոյն Հայ եկեղեցին ունի, շատ երջանկօրէն, խիստ բազմաթիւ անկեղծ ու հա-

մակիր բարեկամներ, աշխարհի ամէն կողմերը, և մասնաւորաբար Ամերիկայի մէջ, որոնք Հայու մը չափ կը փափաքին անկեղծ և անվթար պահել Հայաստանեայց եկեղեցին, որուն հետաւոր անցեալէն մինչեւ այս օրերու համոզող տառապանքը և անոր արդիւնք զիւցաղնական ինքնաշարժականութիւնը՝ բուսական եղած են սիրելի զարմանելու այս թանկագին հնութիւնը։

Ինծի համար ամենամեծ երջանկութիւնը պիտի ըլլար միշտ ալ, աւելցած տեսնել այսպիսի թանկագին համակերպութիւնը։

Յ. Օր. Սիրարփի Տէր-Ներսէսեան, Օրմանեան Սրբազանի քննորդին, որ կ'ուսումնասիրէ բիւզանդական մանրանկարչութիւնը, և գոսպոստութիւններ կ'ընէ այդ նիւթին վրայ Սորպոնի մէջ, Ռուսահայ երթալէ յետոյ, Փարիզէն հետեւալ տողերը գրած է Սիւնի խմբագրութեան։

— Բնական եղիք որ այս առաջին աշխատանքս աւարտելուն, միակ նպատակս պիտի ըլլայ Երուսաղէմ գալ և լրջօրէն ուսումնասիրել այն թանկագին ձեռագործները, զորոն այնքան կը փափաքիմ տեսնել։

Չեմ գիտեր որ թերթերը ի՞նչպէս իմացած են Ռուսմանիա երթալու հրաւերս։ Պիտի երթամ մօտ օրէն, բայց շատ կարճ ճամբորդութիւն մը պիտի ըլլայ առ առաւելն երկու շաբաթ կը մնամ։ Աւելի պտոյտ մըն է և ուսումնական եկեղեցիները և դեղաբուսաբան մօտէն տեսնելու առիթ մը քան թէ բուն ուսումնասիրութեան ճամբորդութիւն մը։ Չեմ կարծիք որ հետաքրքրական հայերէն ձեռագործներ գրանեմ հոն և այս միջոցիս չեմ ուղեր բուն աշխատանքս չեղիլ և ուրիշ նիւթեր ուսումնասիրել։ Առիթէն պիտի օգտուիմ քանի մը օր վենետիկ մնալու և ձեռագործները կրկին տեսնելու համար։

Յ. ՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅԻ Մայիսի թիւին մէջ Հ. Ա. Վարդանեանի գրած կենսագրականէն ցաւօք կ'իմանանք թէ 1929 Մարտ 12ին վախճանած է հայագէտ Սիմոն Վերեր (մ. 1866 Յնվր. 1)։ Հանդուցեալ պետուն եկեղեցականը կարեոր գիրք մը բունած էր Արեւմտաքի հայագէտներու շարքին։ Վերեր հիմնադր նորոգումով մը ուսումնասիրած է հայ մատենագրութեան հայրապետական ճիւղը և բազմաթիւ գիրքեր, տետրակներ, յօդուածներ գրած է այդ մասին։ Հ. Ա. Վարդանեանի կարծիքով Վերերի գլուխ գործոյն է Die Katholische Kirche in Armenien, հրատարակուած 1903ին։